

INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS ELEKTRONINĖJE ERDVĖJE YPATUMAI IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Mindaugas Kiškis

Mykolo Romerio universiteto
Socialinės informatikos fakulteto
Elektroninio verslo katedros docentas
socialinių mokslų daktaras
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. (+370 5) 271 45 71
El. paštas: mindaugas@irii.lt

Straipsnyje nagrinėjama intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje samprata, pagrindinės reglamentavimo kryptys ir reikšmė, siekiant sukurti inovacijoms ir žinių ekonomikos plėtrai palankią teisinę aplinką, pateikiami teisinio reglamentavimo tobulinimo siūlymai.

The article examines the concept of intellectual property in cyberspace, principal areas of regulatory action. Assuming the role that cyber intellectual property plays in the knowledge society – a framework for the future legal reform is suggested.

Įvadas

Dabar aiškiai pripažįstama, kad intelektinė nuosavybė yra viena iš svarbiausių žinių visuomenės ir žinių ekonomikos vertybių [10, p. 87]. Padidėjusią intelektinės nuosavybės svarbą ir vertę visų pirma lemia intelektinės nuosavybės, kaip pagrindinio žinių ir informacijos teisinės apsaugos instrumento, pasirinkimas. Tokį pasirinkimą lėmė žinių ir informacijos panašumas į tradicinius intelektinės nuosavybės objektus, taip pat labai greitas ir paprastas elektroninės informacijos plitimas elektroninėje erdvėje ir ypač naujose socialinėse terpėse – kompiuterių tinkluose ir internete. Žinių visuomenėje intelektinė nuosavybė atlieka ypač svarbią socialinę funkciją, nes ji užtikrina inovacijų ir naujai sukurtų

žinių teisinę apsaugą [20, p. 24]. Sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms, vystantis intelektinės nuosavybės formoms, tradicinės žinios apie naujausius intelektinės nuosavybės apsaugos būdus, pažeidimus ir jų prevencijos būdus sparčiai sensta ir kinta. Vyksta visuotinis informacijos perkėlimas į elektroninę erdvę (tuo pačiu informacijos virsmas į elektroninę formą). Dauguma naujos informacijos – literatūros mokslo kūrinių, fotografijų, dizaino kūrinių ir pan. – dabar iš karto kuriama elektroninėje erdvėje ir saugoma tik elektronine forma. Elektroninės informacijos apsaugos priemonės – kompiuterių tinklai ir internetas tampa ne prabanga, o kasdienė socialinių-teisinių santykių terpė. Visa tai lėmė tradicinio intelektinės

nuosavybės instituto transformaciją, pritaikant prie elektroninės erdvės iššūkių [8, p. 13–14].

Straipsnio tikslas – atskleisti intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje, kaip besiformuojančio intelektinės nuosavybės teisės instituto, ypatumus. Keliami uždaviniai išanalizuoti intelektinės nuosavybės teisės pasikeitimus, nulemtus elektroninės erdvės, reglamentavimo pokyčius tarptautiniu ir ES lygiu, identifikuoti pagrindines reglamentavimo sritis ir reglamentavimo poreikius (specifiką), taip pat išanalizuoti intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reglamentavimo pakankamumą Lietuvoje.

Straipsnis parengtas stažuojantis Arizona valstijos universiteto Sandra Day O'Connor teisės koledže pagal JAV vyriausybės Fulbright programą.

Intelektinės nuosavybės samprata elektroninėje erdvėje

Intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje raida neatsiejama nuo esminių technologinių laimėjimų. Dar XIX–XX a. ypač sparčiai vyko intelektinės nuosavybės objektų ekspansija ir diversifikacija, ją skatino fotografijos, kino, garso įrašų, radijo, televizijos, palydovinių ir kabelinių transliacijų, galiausiai kompiuterių ir kompiuterių tinklų atsiradimas ir masinis paplitimas. Kiekviena šių naujų technologinių sričių paskatino naujų intelektinės nuosavybės objektų atsiradimą, juos lydinčias subjektyvines teises ir kitas teisinės problemas [22, p. 23–26].

Nuo aštuntojo XX a. dešimtmečio prasidėjusi informacinė revoliucija pavertė informaciją ir intelektinę nuosavybę masine preke, kuri gali būti ypač lengvai atgamin-

ta, taip pat internetu perduota į bet kurį pasaulio kampelį mažiausiomis sąnaudomis. Internetu ypač aktualus tapo interneto tarpininkų, kurie perduoda elektroninę informaciją (ir intelektinės nuosavybės turinį), vaidmuo platinant intelektinę nuosavybę ir jas apsaugant. Intelektinės nuosavybės pažeidimai internete dėl jų paprastumo pasiekė neregėtą mastą, kita vertus, gan akivaizdus intelektinės nuosavybės teisių turėtojų noras maksimizuojant savo intelektinės nuosavybės teises pasitelkus informacines technologijas pasipelnyti vartotojų sąskaita (reikalaujant nepagrįstos kainos už intelektinės nuosavybės teises, taip pat atlyginimo už tradiciškai neatlygintą – asmeninį ir nekomercinį – pasinaudojimą intelektine nuosavybe, taip pat siekiant neterminuotų intelektinės nuosavybės teisių) [14, p. 101–146].

Žinių visuomenėje intelektinei nuosavybei tenka esminis vaidmuo, nes intelektinės nuosavybės teisės iš esmės yra teisės, leidžiančios kontroliuoti informacijos panaudojimą. Informacija yra pagrindinė žinių visuomenės vertybė ir žinių ekonomikos išteklius. Apskritai žinių visuomenėje vis labiau išryškėja teisės į informaciją, kaip fundamentalios žmogaus teisės, ir intelektinės nuosavybės, kaip teisės kontroliuoti informaciją, kolizija [2, p. 87–89].

Išanalizavus pastarojo dešimtmečio intelektinės nuosavybės teisėkūrą tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygmeniu akivaizdu, kad tradiciniai intelektinės nuosavybės institutai per kelis pastaruosius dešimtmečius patyrė ypač didelę transformaciją.

Galima identifikuoti tris ryškiausias šios transformacijos kryptis:

- pirma, atsirado ir buvo įstatymiškai reglamentuota daug naujų intelektinės nuosavybės formų ir su jomis susijusių objektų, pvz., kompiuterių programos, duomenų bazės, interneto tinklapiai, interneto domeno vardai, kt.;
- antra, į elektroninę erdvę išsiplėtė subjektyvinės teisės, susijusios su intelektine nuosavybe, ir jų apribojimai, be to, atsirado naujos subjektyvinės teisės ir specifiniai intelektinės nuosavybės apribojimai elektroninėje erdvėje;
- trečia, intelektinės nuosavybės teisė reglamentavo ir suteikė teisinę apsaugą objektams, tiesiogiai nesusijusiems su intelektine nuosavybe, – investicijoms į informaciją, taip pat techninėms apsaugos priemonėms, teisėms gauti papildomą atlyginimą už potencialias intelektinės nuosavybės laikmenas.

Ši reforma iš esmės sukėlė ir pačios intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje sampratos pokyčius. Tradiciškai teisės moksle intelektinė nuosavybė apibūdinama kaip kompleksas ribotų išimtinių subjektyvių teisių į intelektinės-kūrybinės veiklos rezultatus, išreikštus objektyvia forma [11, p. 10–11]. Intelektinės nuosavybės teisė, kaip ir nuosavybės teisė, leidžia jos turėtojui savarankiškai nulemti kūrybinės-intelektinės veiklos rezultato likimą, naudoti jį išimtinai savo nuožiūra, ginti savo teises nuo trečiųjų asmenų, kontroliuoti kūrinio panaudojimą ir gauti atlyginimą už trečiųjų asmenų naudojimąsi kūrybinės-intelektinės veiklos rezultatu, tokiu būdu skatinant ir atlyginant kūrybingumą, inovacijas ir intelektinį indėlį [23, p. 45].

1967 metų Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (WIPO) steigiamosios konvencijos 2 straipsnio nuostatos apibrėžia intelektinę nuosavybę kaip *subjektyvines teises, susijusias su literatūros, meno ir mokslo kūriniais, artistų vaidybine veikla, fonogramų įrašais, radijo ir televizijos laidomis, išradimais visose žmogaus veiklos srityse, moksliniais atradimais, pramoniniais pavyzdžiais (pramoniniu dizainu), prekių ir paslaugų ženklais, firmų vardais ir kitais komerciniais žymenimis, apsauga nuo nesažiningos konkurencijos*. Iš esmės identiškai intelektinės nuosavybės objektų sąrašai pateikiami ir kituose tarptautiniuose susitarimuose. Šis apibrėžimas iki šiol išlieka dominuojančiu tradicinės (ne elektroninės) intelektinės nuosavybės teisės teorijoje. Naujausiuose tarptautiniuose dokumentuose intelektinės nuosavybės teisės klausimais, iš jų 1994 metų Pasaulio prekybos organizacijos sutartyje dėl intelektinės nuosavybės teisių prekyboje (TRIPS), 1996 metų WIPO atlikimų ir fonogramų sutartyje bei Autorių teisių sutartyje (taip pat vadinamose – interneto sutartimis) jau galima išvelgti intelektinės nuosavybės sampratos pokyčių, nes šie dokumentai intelektinės nuosavybės teisių apsaugą išplečia papildomiems objektams – techninėms apsaugos priemonėms, pabrėžia intelektinės nuosavybės teisių išplėtimą elektroninėje erdvėje [21, p. 30–31].

Tradicionis pamatinis intelektinės nuosavybės apsaugos principas yra ir teisių turėtojo teisių ir jų išimčių pusiausvyra, kurios tikslas – pakartotinis žinių panaudojimas užtikrinant kultūrinę ir techninę pažangą. Pusiausvyros principas įgyvendinamas ribojant intelektinės nuosavy-

bės teisių galiojimą laiko atžvilgiu, nustatant teisių išnaudojimo principus, taip pat įvairių intelektinės nuosavybės teisių apribojimus nekomerciniams ir visuomeniniams tikslams [24, p. 50–78]. Atsižvelgiant į elektroninės erdvės ir žinių visuomenės specifiką, pusiausvyrai išsaugoti reikia tiek intelektinės nuosavybės teisių išplėtimo į elektroninę erdvę, tiek papildomų socialinio intereso garantijų (intelektinės nuosavybės teisių apribojimų – išimčių) elektroninėje erdvėje.

Intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reglamentavimas tarptautinėje ir ES teisėje

Dėl šių priežasčių intelektinės nuosavybės teisių turinys ir principai žinių visuomenės sąlygomis labai pakito – o naujos atsiradusios intelektinės nuosavybės taisyklės išsirutuliojo į gana platų intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje institutą. Pokyčių apimtį ir kitas minėtas tendencijas geriausiai rodo įstatymų leidėjo dėmesys intelektinės nuosavybės klausimams ir įstatymų leidybos apimtis. Per pastaruosius du dešimtmečius tarptautinės organizacijos ir regioniniai blokai (Europos Sąjunga) priėmė daugiau teisės aktų, susijusių su intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje klausimais nei per ankstesnį intelektinės nuosavybės teisinio reglamentavimo šimtmetį. Svarbiausi šio etapo tarptautiniai teisės aktai yra 1996 metų Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (WIPO) autorių teisių sutartis ir 1996 metų šios organizacijos Atlikimų ir fonogramų sutartis. Ypatingą dėmesį intelektinės nuosavybės problemoms skiria Europos Sąjunga. Nuo

1991 metų Europos Sąjunga yra priėmusi net dešimt direktyvų, reglamentuojančių intelektinės nuosavybės klausimus elektroninėje erdvėje, iš jų – Direktyva 91/250/EEB dėl teisinės kompiuterinių programų apsaugos, Direktyva 93/83/EEB dėl autorių teisių ir gretutines teises reglamentuojančių taisyklių harmonizavimo palydovinių bei kabelinių transliacijų srityje, Direktyva 93/98/EEB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos terminų suvienodinimo, Direktyva 96/9/EB dėl teisinės duomenų bazių apsaugos, Direktyva 2001/29/EB dėl kai kurių autorių teisių ir gretutinių teisių aspektų informacinėje visuomenėje, Direktyva 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo. Rengiama keltas direktyvų projektų, glaudžiai susijusių su intelektinės nuosavybės klausimais elektroninėje erdvėje, iš jų direktyvos dėl išradimų, susijusių su kompiuteriais, teisinės apsaugos projektas dabar įtrauktas į bendrą ES patentų teisės reformą¹.

Svarbiausios intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje paradigmos

Atsižvelgiant į minėtas intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje pokyčių ir reglamentavimo kryptis, visų pirma į elektroninę erdvę buvo perkelti tradiciniai intelektinės nuosavybės objektai – tekstiniai kūriniai, fotografijos, audiovizualiniai objektai ir pan. Todėl intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje objektas yra tradiciniai kūriniai elektronine forma, pvz., elektroniniai tekstai, elektroniniai muzikos įrašai, elektroniniai paveikslėliai ir kt.

¹ Plačiau žr. http://ec.europa.eu/internal_market/indprop/comp/index_en.htm

Dažniausiai aptinkamos specifinės naujos intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje formos yra kompiuterių programos ir duomenų bazės. Pati elektroninė erdvė iš esmės yra kompiuterių ir kompiuterių programų veikimo (sąveikos) rezultatas. Savarankiškomis intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje formomis tam tikrais atvejais galima laikyti ir interneto domeno vardus – simbolinius interneto adresų pavadinimus, ir interneto turinį – daugialypės terpės (multimedija) objektus [17, p. 47–49, p. 72–75].

Kaip minėta, elektroninėje erdvėje reikalingas ir specialus intelektinės nuosavybės teisių išplėtimas, nes autoriams / išradėjams ir kitiems intelektinės nuosavybės teisių turėtojams būtina kontroliuoti intelektinės nuosavybės panaudojimą ir tradicinėje, ir elektroninėje erdvėje. Be to, būtinos ir specialios intelektinės nuosavybės teisių išimtys, kurios susijusios su elektroninės erdvės techninėmis savybėmis. Specialios bendrosios subjektyvinės intelektinės nuosavybės teisės elektroninėje erdvėje yra teisės į (teisės leisti ar drausti):

- Intelektinės nuosavybės atgaminimą (kopijavimą) elektroninėje erdvėje, apimančią specialias kvaziatgaminimo formas, tokias kaip antai: interneto nuorodos, langų elementai (*frames*), integruotą daugialypį turinį.
- Intelektinės nuosavybės platinimą elektroninėje erdvėje, įskaitant platinimą telefono linijomis, interneto serveriuose, tinklalapiuose, P2P tinklais ir pan.
- Intelektinės nuosavybės padarymą viešai prieinama kompiuterių tinklais (pateikimą internete).

Specialios intelektinės nuosavybės subjektyvinės teisės elektroninėje erdvėje yra susijusios su atskirais intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje objektais, pvz., kompiuterių programomis ar duomenų bazėmis [17, p. 87–91, p. 102–103]. Tokios specialios teisės, pvz., yra *sui generis* teisės riboti reikšmingos duomenų bazės turinio dalies atgaminimą, panaudojimą ir pan.

Specialios intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje teisių išimtys yra susijusios su būtinybe užtikrinti elektroninės erdvės, interneto ar kompiuterių funkcionavimą, suderinamumą ir galimybėmis juos panaudoti pagal paskirtį [19, p. 995–1034; 3]. Tokios išimtys yra:

- Laikinas intelektinės nuosavybės atgaminimas elektroninėje erdvėje, kuris būtinas, pvz., kompiuterių programai paleisti (laikina kopija operatyvinėje atmintyje (RAM)), informacijai perduoti internete (laikinos kopijos tarpiniuose serveriuose) ir pan.
- Intelektinės nuosavybės atgaminimas ir panaudojimas suderinamumo, klaidų taisymo ir pasiekiamumo tikslais, pvz., teisė dekompiliuoti kompiuterių programą (atkurti pirminį programos kodą) suderinamumo tikslais, teisė pasidaryti atsarginę ar asmeninę kopiją, teisė taisyti programos klaidas ir kt.

Kiti aktualūs intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje klausimai, kurie taip pat atskiria ją nuo tradicinės intelektinės nuosavybės problematikos, yra:

- techninių apsaugos priemonių panaudojimas intelektinės nuosavybės apsaugai;
- kolektyvinio teisių administravimo taikymas intelektinei nuosavybei elektroninėje erdvėje;

- intelektinės nuosavybės teisių suderinimas su naujomis kūrybos ir inovacijų formomis elektroninėje erdvėje – Atviro kodo, Kūrybinės bendrumos ir kt. judėjimais.

Techninės apsaugos priemonės yra įvairūs mechanizmai ir priemonės, kuriuos intelektinės nuosavybės teisių turėtojai gali panaudoti siekdami uždrausti tam tikrus veiksmus (pvz., kopijavimą) su intelektinės nuosavybės objektu [9, p. 42–52]. Techninės apsaugos priemonės gali būti specialūs techniniai raktai, papildomi elektroniniai signalai, elektroniniai „vandens ženklai“, speciali programinė įranga, netgi sąmoningai paliekamos naudingos informacijos klaidos.

Paskutiniojo XX a. dešimtmečio pabaigoje elektroninėje erdvėje taip pat atsirado ir įsitvirtino alternatyvūs intelektinės nuosavybės judėjimai, tokie kaip Atviro kodo kompiuterių programų (angl. *Open source*) ir Kūrybinės bendrumos (angl. *Creative Commons*) judėjimai, pabrėžiantys intelektinės nuosavybės svarbą socialiniam informacijos prieinamumui, socialiniam planavimui, kultūros ir technologijų plėtrai. Šie judėjimai pabrėžia minėtą pamatinį intelektinės nuosavybės pusiausvyros principą, taip pat teigia, kad intelektinės nuosavybės subjektyvinių teisių išplėtimas į elektroninę erdvę pažeidė pusiausvyrą intelektinės nuosavybės teisių turėtojų naudai, taip suvaržant viešąjį interesą ir intelektinės nuosavybės instituto socialinę naudą [13, p. 1–13]. Ši pozicija sulaukė palaikymo ir naujausioje intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje jurisprudencijoje JAV ir Europos Sąjungoje. Naujausi ekonominiai tyrimai taip pat rodo kai ku-

rių intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reglamentavimo iniciatyvų (pvz., tuščios laikmenos mokesčio) žalingą poveikį žinių visuomenei [6].

Atviro kodo judėjimas yra kompiuterių programų, kurių kodas pateikiamas viešai analizei ir tobulinti, virtuali autorių bendruomenė. Kiekvienas asmuo gali laisvai pasinaudoti atviro kodo kompiuterių programomis, jas perdirbti, tobulinti ir pan., su sąlyga, kad jo panaudotas ar perdirbtas kompiuterių programos kodas liks atviras – laisvai prieinamas ir viešas. Atviro kodo judėjimas neturi būti tapatinamas su nemokamomis kompiuterių programomis, nes atviro kodo programos nebūtinai turi būti platinamos ir prieinamos nemokamai, svarbu, kad programos kodas būtų laisvai prieinamas ir viešas, būtų galimybė šį kodą ar jo elementus panaudoti naujoms kompiuterių programoms kurti. Praktiškai atviro kodo judėjimo tęstinumas užtikrinamas specialiomis atviro kodo licencijomis (susitarimais dėl atviro kodo kompiuterių programų teisinio statuso ir panaudojimo sąlygų). Atviro kodo judėjimas neprieštarauja ir jokių būdu neneigia intelektinės nuosavybės teisių reikalingumo, atvirkščiai, jis iš esmės yra priklausomas nuo intelektinės nuosavybės teisių, kurios panaudojamos ginant atviro kodo (ir jo pagrindu sukurto naujo kodo) viešumą ir prieinamumą [16, p. 25–30].

Kūrybinės bendrumos (angl. *Creative Commons*) judėjimas yra atviro kodo principais pagrįsta bet kokios informacijos (kūrinių, inovacijų) apsieitimo ir tobulinimo licencijavimo sistema, t. y. leidžianti pagal aiškiai apibrėžtas licencijas pateikti viešai platinti ir naudoti intelektinės nuosavybės

teisėmis saugomą turinį. Atsižvelgiant į autoriaus ar teisių turėtojo pasirinktas licencijos sąlygas, kiti asmenys gali naudotis Kūrybinės bendrumos informacija nemokamai ar už atlyginimą, gali ją perdirbti, panaudoti nekomerciniams projektams ir pan. Kūrybinės bendrumos labai supaprastina intelektinės nuosavybės panaudojimą, nes atlaisvina naudotojus nuo būtinybės individualiai derinti licencijos sąlygas, bendrauti su autoriumi (teisių turėtoju ir pan.) [13, p. 1–13].

Svarbi intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje instituto dalis yra specifiniai intelektinės nuosavybės pažeidimai elektroninėje erdvėje, tačiau ši tema jau yra gan išsamiai nagrinėta ankstesnėje jurisprudencijoje, kurioje konstatuota, kad Lietuvoje atsakomybės už intelektinės nuosavybės pažeidimus elektroninėje erdvėje reglamentavimas yra nespecifinis (šie pažeidimai priskiriami bendriesiems intelektinės nuosavybės teisių pažeidimams), nors veikų pavojingumas yra didesnis [18, p. 29–37].

Intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reglamentavimas Lietuvoje

Siekiant įvertinti intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reguliavimo pakankamumą Lietuvoje plačiau verta panagrinėti dvi specifines reguliavimo sritis – techninių apsaugos priemonių ir tuščios laikmenos mokesčio reguliavimą.

Siekdami užkirsti kelią intelektinės nuosavybės teisių pažeidimams elektroninėje erdvėje, intelektinės nuosavybės gamintojai ir platintojai greta įprastų teisinių priemonių (teisinės atsakomybės) pradėjo

naudoti įvairias technines apsaugos priemones, teisių valdymo mechanizmus ir sutartinius autorinių kūrinių ir gretutinių teisių objektų laikmenų, jų atgaminimo ir net įprasto naudojimo apribojimus. Tokios techninės apsaugos priemonės dažnai gali būti veiksmingesnės nei atitinkami teisiniai draudimai ar ribojimai. Techninės apsaugos priemonės – tai bet kokia technologija, įtaisai ar jų sudedamosios dalys, skirti normaliai veikiant uždrausti arba riboti su autorių teisių, gretutinių teisių ar *sui generis* teisių objektais atliekamus veiksmus, kurių neleidžia autorių teisių, gretutinių teisių ar *sui generis* teisių subjektai [15, p. 376–390]. Techninės apsaugos priemonės veiksmingos, jei saugomo autorių teisių, gretutinių teisių ar *sui generis* teisių objekto naudojimą teisių subjektai kontroliuoja taikydami prieigos kontrolę ar apsaugą (kodavimą, elementų perstatymą arba kitokį intelektinės nuosavybės objekto transformavimą) arba kopijų kontrolės būdą, užtikrinantį siekiamą apsaugą.

Įsipareigojimai užtikrinti techninių priemonių ir informacijos apie autorių ir gretutinių teisių valdymą teisinę apsaugą įtraukti į TRIPS sutartį ir WIPO interneto sutartis, taip pat minėtos Europos Sąjungos teisės aktus.

Pradėjus taikyti technines kūrinių ir gretutinių teisių objektų apsaugos priemones, atsirado ir naujos neteisėtos veiklos formos – įrenginių, skirtų pašalinti ar apeiti technines apsaugos priemones, gamyba ir platinimas. Tokia veikla tiesiogiai nepažeidžia autorių ar gretutinių teisių į techninėmis priemonėmis apsaugotą objektą, todėl, siekiant išspręsti šį klausimą, techninėms priemonėms buvo numatyta savarankiš-

ka teisinė apsauga. Visose išsivysčiusiose valstybėse draudžiama pašalinti bet kokias autorių ar gretutinių teisių objekto technines apsaugos priemones, taip pat gaminti ar platinti prietaisus ar kitokius įrankius, skirtus minėtoms techninėms priemonėms pašalinti. Pažymėtina, jog tam tikrais atvejais techninių priemonių pašalinimas yra būtinas, kad būtų galima įgyvendinti įstatymuose numatytas autorių ir gretutinių teisių išimtis (pvz., užtikrinti suderinamumą, apsaugotos informacijos prieinamumą moksliniais tikslais arba atgaminti atsarginę kopiją), todėl techninių priemonių taikymu intelektinės nuosavybės teisių turėtojai gali ir piktnaudžiauti [1, p. 389–395].

Techninių priemonių ir informacijos apie teisių valdymą reglamentavimo Lietuvoje nuostatos numatytos Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 74–76 straipsniuose. Bet kokių veiksmingų techninių apsaugos priemonių šalinimas ar vengimas, kai asmuo tai daro žinodamas ar turėdamas žinoti, kad jis siekia pašalinti autorių teisių, gretutinių teisių ar *sui generis* teisių subjektų taikomas technines apsaugos priemones ar jų išvengti, yra laikomas techninių apsaugos priemonių pažeidimu. Pažeidimu taip pat laikoma įtaisų, gaminių ar jų sudedamųjų dalių, suprojektuotų, pagamintų ar pritaikytų tam, kad sudarytų galimybę pašalinti bet kokias veiksmingas technines apsaugos priemones arba padėtų jų išvengti, taip pat įtaisų, gaminių ar jų sudedamųjų dalių, kurių paskirtis ribota komerciniu požiūriu arba kuriuos galima panaudoti kitiems tikslams negu techninių apsaugos priemonių šalinimas ar vengimas, gaminimas, platinimas ar kitoks disponavimas, taip pat

paslaugų, susijusių su techninių apsaugos priemonių šalinimu ar vengimu, teikimas. Greta civilinio reglamentavimo pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXX skirsnio nuostatas numatoma baudžiamoji atsakomybė už – informacijos apie autorių teisių ar gretutinių teisių valdymą sunaikinimą arba pakeitimą (193 str.); neteisėtą autorių ar gretutinių teisių techninių apsaugos priemonių pašalinimą (194 str.). Šioms veikoms (ir civilinėje, ir baudžiamojoje teisėje) keliamas komercinių tikslų reikalavimas. Subjektyviai šios veikos turi būti padaromos tiesiogine tyčia kaltininkui suvokiant nusikalstamos veikos pobūdį ir norint taip veikti. Už šias veikas taikomos sankcijos yra viešieji darbai arba bauda, arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki dvejų metų. Be to, atsakomybė gali būti taikoma ir juridiniam asmeniui. Faktiškai viena iš techninės apsaugos priemonių yra informacijos apie teisių valdymą įdiegimas į intelektinės nuosavybės objektus. Šios informacijos apie autorių teisių ar gretutinių teisių valdymą panaikinimas arba pakeitimas be autorių ar gretutinių teisių subjektų leidimo, taip pat kūrinių, atlikimų įrašų, fonogramų ar jų kopijų platinimas, importavimas, transliavimas, viešas paskelbimas ar padarymas viešai prieinamais, be leidimo panaikinus arba pakeitus informaciją apie teisių valdymą, taip pat yra autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimas.

Deja, Lietuvoje nustatyta techninių apsaugos priemonių teisinė apsauga yra besąlygiška ir nenumatoma jokių išimčių, dėl to faktiškai neįgyvendinamos tampa autorių teisių ir gretutinių teisių išimtytys – teisė atgaminti asmeniniais tikslais, švietimo ir

mokslo tikslais ir kt. Lietuvos įstatymai nenumato jokio realaus mechanizmo, kaip vartotojui įgyvendinti savo įstatymines teises (pvz., asmeninės kopijos teisę ar teisę pasinaudoti intelektine nuosavybe mokslo ir švietimo tikslais). Tokia situacija akivaizdžiai skatina intelektinės nuosavybės naudotojo (vartotojo) teisių ir intelektinės nuosavybės teisių pažeidimo normų koliziją, t. y. vartotojas, norėdamas įgyvendinti savo teises, iš esmės neturi kitos išeities tik pažeisti technines apsaugos priemones. Kadangi už techninių apsaugos priemonių pažeidimus numatyta net ir baudžiamoji atsakomybė, ši teisių kolizija turi būti sprendžiama.

Dar viena ryškėjanti intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje problema yra kolektyviai administruojamas tuščios laikmenos mokestis. Kolektyvinis teisių administravimas yra intelektinės nuosavybės teisių turėtojų pavedimas centralizuotoms asociacijos tvarkyti ir ginti jų intelektinės nuosavybės teises, rinkti atlyginimą už jų intelektinės nuosavybės panaudojimą. Lietuvos ir užsienio autorių teises Lietuvoje kolektyviai administruoja 1991 metais įsteigta Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra (LATGA-A). Atlikėjų ir fonogramų gamintojų teisėms kolektyviai administruoti 1999 metais atlikėjų ir fonogramų gamintojų iniciatyva įsteigta Lietuvos gretutinių teisių asociacija (AGATA). Deja, sparčiai tobulėjant technologijoms – ypač plintant techninėms apsaugos priemonėms bei autorių teisių ir gretutinių teisių valdymo technologijoms – didėja pačių autorių ir gretutinių teisių turėtojų galimybės administruoti savo teises ir kontroliuoti saugomų kūrinių panaudojimą. Kaip minė-

ta, techninių apsaugos priemonių ir autorių ir gretutinių teisių valdymo priemonių teisinė apsauga yra reglamentuojama atskirai, o šios priemonės tampa svaria kolektyvinio teisių administravimo alternatyva [7, p. 136–248]. Be to, kolektyvinio administravimo alternatyva yra ir minėtas Kūrybinės bendrumos judėjimas, atsižvelgiantis į paties autoriaus galimybes licencijuoti savo kūrinių ir individualiai nustatyti jo panaudojimo režimą.

Kolektyvinis intelektinės nuosavybės teisių administravimas iš esmės tinkamas teisėms tvarkyti industrinėje visuomenėje, bet ne žinių visuomenėje. Ypač kolektyvinis administravimas netinkamas elektroninėje erdvėje. Pagrindinės to priežastys yra kolektyvinio administravimo ir technologinių intelektinės nuosavybės teisių administravimo mechanizmų nesuderinamumas.

Svarbiausi elektroninės erdvės iššūkiai kolektyviniam administravimui dabar yra nesuderinamumas su individualiu technologiniu teisių administravimu, taip pat dvigubas ar nepagrįstas tų pačių intelektinės nuosavybės panaudojimo formų apmokestinimas per tuščios laikmenos ir pan. mokesčius. Techninių apsaugos priemonių bei autorių teisių ir gretutinių teisių valdymo technologijų panaudojimas – plintantis individualus teisių administravimas – sąlygoja dvigubą ar net apskritai nepagrįstą autorinio atlyginimo mokėjimą už intelektinės nuosavybės panaudojimą [5]. Geriausiai šią problemą Lietuvoje iliustruoja kolektyvinio administravimo asociacijų renkamas atlyginimas už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais, kuris dažnai vadinamas „tuščios laikmenos mokesčiu“. Pagal galio-

jančias taisykles, nustatytas Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 20 straipsnyje ir 2003 m. rugpjūčio 29 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 1106 „Dėl Atlyginimo už audiovizualinių kūrinių ar fonogramose įrašytų kūrinių atgaminimą asmeniniais tikslais paskirstymo ir mokėjimo tvarkos“ tuščios laikmenos mokestis turi būti mokamas:

- Už visas laikmenas, tarp jų laikmenas, naudojamas su intelektine nuosavybe visiškai nesusijusiems tikslams (pvz., viešojo administravimo tikslams, duomenų saugyklose, asmeninėms foto ir audiovizualinėms fiksacijos ir pan.).
- Tais atvejais, kai kūrinio asmeninis atgaminimas yra uždraustas techninėmis priemonėmis, t. y. kūrinio teisėtai atgaminti asmeniniais tikslais iš esmės neįmanoma. Paminėtina, kad dabar apie 90 proc. viešai platinamų kūrinių dėl taikomų techninių apsaugos priemonių negali būti teisėtai atgaminami asmeniniais ar kitais tikslais.
- Neatsižvelgiant į tai, kad panašus tuščios laikmenos mokestis jau buvo sumokėtas kitose Europos Sąjungos valstybėse, o nacionaliniams subjektams nėra realių galimybių atgauti šį mokestį.
- Nesvarbu, kad autorinis atlyginimas buvo sumokėtas įsigyjant individualias licencijas (pvz., įsigyjant kūrinį interneto muzikos įrašų parduotuvėje).

Preliminariais vertinimais, šios priežastys sukelia gana didelę tuščios laikmenos mokesčio žalą ir iš esmės stabdo žinių ekonomikos plėtrą Lietuvoje, atimdamos

apie 2,5 mln. litų investicijų per metus [4]. Neigiamą tuščios laikmenos mokesčio poveikį žinių ekonomikos plėtrai konstatuoja ir naujausi tarptautiniai tyrimai [6].

Intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje subjektyvinių teisių ir apribojimų pusiausvyra, techninės apsaugos priemonės ir tuščios laikmenos mokestis yra priemonės, turinčios didžiulę socialinę-ekonominę įtaką. Netinkamas jų reglamentavimas, pvz., perdėta elektroninės informacijos apsauga nuo socialinio informacijos panaudojimo, per didelė tuščios laikmenos mokesčio našta ar netinkamas atlygis už intelektinės nuosavybės objektų elektroninį panaudojimą turi tiesioginę įtaką žinių visuomenės ir žinių ekonomikos plėtrai – nepalankios sąlygos skatina stagnaciją, verslo ir investicijų mažėjimą ir migraciją į palankesnes jurisdikcijas, o tinkamas reglamentavimas lemia atvirkštinius, t. y. pageidautinus, procesus [12]. Atsižvelgiant į Lietuvos valstybės deklaruojamą ilgalaikės darnios plėtros, pagrįstos žinių ekonomika, tikslą, tinkamas intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reglamentavimas yra ypač svarbus.

Be to, pirmiau aptarta intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje instituto specifiška, transformacijos ir reikšmė žinių visuomenėje geriausiai pagrindžia intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje instituto savarankiškumą nuo tradicinės intelektinės nuosavybės teisės institutų, taip pat atskirų studijų būtinybę.

Išvados

1. Intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje apsauga yra specifinis naujai

susiformavęs intelektinės nuosavybės teisės institutas, kuris turi ypatingą reikšmę žinių visuomenės plėtrai, taip pat kelia specifines problemas ir reikia specialaus jo reglamentavimo.

2. Tiek tarptautiniu mastu, tiek Europos Sąjungoje intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje reglamentavimo ir apsaugos klausimai yra akcentuojami kaip kertinis žinių ekonomikai palankios teisinės aplinkos elementas.
3. Reglamentuojant intelektinę nuosavybę elektroninėje erdvėje Lietuvoje padaryta ir klaidų, kurias lėmė reglamentavimo skubotumas, elektroninės intelektinės nuosavybės vaidmens žinių visuomenėje nesupratimas. Neišsamus reguliavimas nustatytas techninėms intelektinės nuosavybės apsaugos priemonėms, be ekonominio pagrindimo ir perdėtai reglamentuotas tuščios laikmenos mokestis, nepakankama atsakomybė už

intelektinės nuosavybės pažeidimus Lietuvoje.

4. Yra rizika, kad esamas netobulas reglamentavimas gali sukelti didelių neigiamų padarinių – užuot skatinęs žinių ekonomiką, apsunkins jos raidą. Dėl šios priežasties būtina tęsti intelektinės nuosavybės teisinio reglamentavimo reformą. Pamatinis reglamentavimo principas turėtų būti intelektinės nuosavybės teisių turėtojų ir visuomenės interesų (t. y. subjektyvinių teisių ir pareigų) pusiausvyra ir žinių ekonomikos plėtra.
5. Atsižvelgiant į aptartas reglamentavimo spragas, Lietuvoje tikslinga sumažinti tuščios laikmenos mokesčio našta, išplėsti teisių išimtis (naudotojų teises), nustatyti techninių intelektinės nuosavybės apsaugos priemonių apribojimus, specialias atsakomybės už intelektinės nuosavybės pažeidimus elektroninėje erdvėje taisykles.

LITERATŪRA

1. Abbas Foroughi et al. Digital rights management: a delicate balance between protection and accessibility // *Journal of Information Science*, 2002(28).
2. Adam D. Moore. *Intellectual Property and Information Control: Philosophic Foundations and Contemporary Issue*. New York: Transaction Publishers, 2004.
3. Anne Lepage. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment. *Copyright Bulletin*, March 2003. http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=8303&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
4. Autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimo, susijusio su kūrinių atgaminimu asmeniniais tikslais, kompensavimo mechanizmo įgyvendinimo pasekmių tyrimas. 2003 m. gruodis. http://www.euro.lt/documents/poveikio_tyrimai/2003/Autoriu_teises_santrauka_lt.pdf
5. Bernt P. Hugenholtz, Lucie Guibault, Sjoerd van Geffen. *The Future of Levies in a Digital Environment (Final Report)*. Institute for Information Law, March 2003. <http://www.ivir.nl/publications/other/DRM&levies-report.pdf>
6. BSA Study Private Copying Levies on Digital Equipment and Media. <http://w3.bsa.org/eupolicy/upload/Final%20Economic%20Impact%20Study%20-%20Nathan%20Study.pdf>
7. *Management of Copyright and Related Rights*. Ed. Daniel Gervais. Collective Kluwer Law International, 2006.
8. David I. Bainbridge. *Intellectual Property*. London: Longman, 2006.
9. Dean S. Marks, Bruce H. Turnbull. *Technical Protection Measures: The Intersection of Technology, Law and Commercial Licenses* // *European Intellectual Property Review*, 2000 (3).
10. *Digital Dilemma: Intellectual Property in the Information Age*. Washington, DC: National

- Academy Press, 2000. http://www.nap.edu/html/digital_dilemma/
11. Guy Tritton. Intellectual property in Europe. London: Sweet & Maxwell, 2002. P. 10–11.
  12. Kay Withers. Intellectual Property and the Knowledge Economy. London: IPPR, 2006. http://www.ippr.org.uk/ecom/files/intellectual_property.pdf
  13. Lawrence Lessig. The Creative Commons // Montana Law Review 65-1. Winter, 2004.
  14. Lawrence Lessig. Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Creativity Penguin Press, 2004.
  15. Mark A. Lemley, Peter S. Menell, Robert P. Merges, Pamela Samuelson. Software and Internet Law (2nd ed.). New York: Aspen Law & Business, 2003.
  16. Mikko Välimäki The Rise of Open Source Licensing: A Challenge to the Use of Intellectual Property in the Software Industry. Helsinki: Turre Publishing, 2005.
  17. Mindaugas Kiškis, Rimantas Petrauskas, Irmantas Rotomskis, Darius Šttilis. Teisės informatika ir informatikos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
  18. Mindaugas Kiškis, Rimantas Petrauskas. Intelektinės nuosavybės elektroninėje erdvėje pažeidimų ypatumai // Jurisprudencija. 2006. Nr. 5(83).
  19. R. Polk Wagner. Information Wants to Be Free: Intellectual Property and the Mythologies of Control // Columbia Law Review, Vol. 103, No. 4 (May, 2003).
  20. Robert P. Merges, Peter S. Menell, Mark A. Lemley. Intellectual Property in the New Technological Age (3rd ed.). New York: Aspen, 2003.
  21. Vytautas Žilinskas, Petras Kasperavičius, Mindaugas Kiškis. Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2007.
  22. William Cornish. Intellectual Property: Omnipresent, Distracting, Irrelevant? Oxford University Press, 2004.
  23. William M. Landes, Richard A. Posner. The Economic Structure of Intellectual Property Law. Harvard University Press, 2003.
  24. William W. Fisher. Promises to Keep: Technology, Law, and the Future of Entertainment. Stanford, CA: Stanford University Press, 2004.

INTELLECTUAL PROPERTY IN CYBERSPACE: SPECIFICS AND LEGAL REGULATION

Mindaugas Kiškis

Summary

The article examines the concept of intellectual property in cyberspace, principal areas of regulatory action, as well as the role that cyber intellectual property plays in the knowledge society.

The article reviews the changes of the creative marketplace and reforms of intellectual property law in the last two decades, with special attention to transformations and technological developments that affected traditional institutions of intellectual property law. Based on empirical analysis of regulative initiatives, three principal areas of change are identified – legislative recognition of the new digital forms of intellectual property (including traditional content in the digital form, as well as newly emerging phenomena of computer software, multimedia objects, etc.); legislative extension of intellectual property rights into cyberspace, along with the need for the special cyberspace exceptions; as well as legal recognition of quasi intellectual property objects such as technical

protection measures or fair compensation rights. Additionally, intellectual property infringements online are identified as specific, and different from the traditional intellectual property infringements.

The author suggests that hasty reforms may have ignored the special identity and role of the intellectual property in cyberspace, hence may have upset the delicate balance of proprietary rights and public interest. To check this assertion the article reviews examples of technological protection measures and copyright levies (as a form of fair compensation) regulation in Lithuania.

The article concludes by recognizing the separate identity of intellectual property in cyberspace, and need for further scientific inquiry and legal reform, in order to foster the development of the knowledge economy. A framework for the future legal reform is also suggested.

Įteikta 2009 m. sausio 9 d.

Priimta publikuoti 2009 m. balandžio 10 d.